

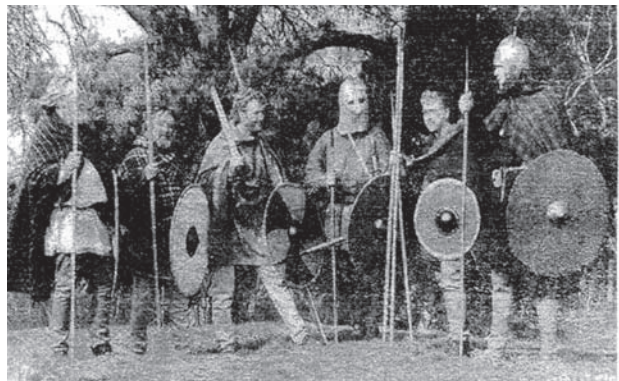

Рис. 1. Скандинавські воїни (IX—XI ст.). Реконструкція

ЗБРОЯ ВІКІНГІВ

«Незліченні натовпи морських розбійників сіли на судна з високими бортами, з яких кожне мало відмітний знак свого ватажка. В одних кораблях на носі знаходилися позолочені металеві зображення левів, волів, дельфінів та людей; в інших на вершині щогл розташовані були птахи з розпростертими крилами, що повертались за допомогою вітру. Боки судів були розфарбовані в різні кольори, і по них — в ряд розвішені щити з полірованого заліза. Довгий корабель ватажка мав вигляд змії, голова якої знаходилася на носі, а хвіст згинався на кормі, і саме через це його називали Великим Драконом. Висадившись на берег Англії, дани вишикувалися в загони, розгорнули білий шовковий прапор, посередині якого був зображений ворон з розкритим дзьобом і розкритими крилами. Усюди, де проходили ці горді грабіжники, вони весело з'їдали їжу, вбивали господаря, спалювали будинки. Скрізь брали коней і, стаючи вершниками, раптом з'явля-

ся в таких місцях де їх появи найменше очікували. Вони нападали зненацька з нестримною швидкістю на села, містечка й міста...»

(Ф. Архенгольц)

Сивими пасмами закипає могутній океан. Заклично кричать чайки. Пориви вітру валять з ніг, підіймають піщані пласти, розбивають судна об рифи. Моряки, налякані темно-стале-левим поглядом безодні, прагнуть сховатися в тихих гаванях, шукають спокійну бухту. Ніхто не стане кидати виклик могутньому північному вітрові Борею. Тільки славні сини півночі користуються його прихильністю, їм не страшні ні крига північного океану, ні урагани Атлантики, ні бурі Середземномор'я. Кораблі вікінгів не знають перешкод. Могутні руки веслярів ведуть їх до наміченої мети. Співдружність воїнів сильніша за шторми і грози. Сміливим підкоряються не лише моря: вся Європа схилилася, покійно чекаючи милості північних володарів.

Російська та українська історична наука традиційно замовчувала роль вікінгів у розвитку державності у Східній Європі. Йдеться навіть не про Росію, а про Європу в цілому. Повністю викреслити зі сторінок підручників діяння войовничих скандинавів, звичайно, неможливо, аж надто поширеними є легенди про їх подвиги в різних куточках нашого кон

Рис. 2. Вікінг на різьбленому надгробному хресті (кінець IX — початок X ст., Мідлтон, Йоркшир). На зображенні виразно видні шолом, сокиру, меч, щит, спис та кинджал.

Особливої актуальності тематика вікінгів набула в нацистській Німеччині часів III Рейху. Оповіді минулого спонукали німців до подвигів. Хоча найцікавішим є те, що німецькі племена та вікінги (дани, норвежці, шведи) за часів Епохи вікінгів були найзлішими ворогами.

Рис. 3. Нормандський воїн (XI ст.)

Нам же цікаві вікінги не лише близькістю культури, схожістю одягу, зброї, прикрас, звичаїв і правових відносин, які ми розглянемо

нижче, а їх роллю в історії народів Східної Європи.

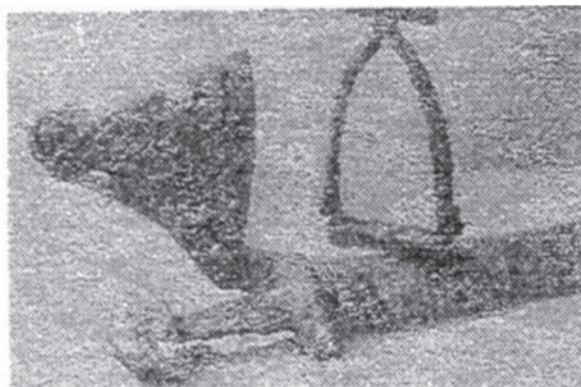

Рис. 4. Сокира, меч, стремено.

У свою чергу вікінги, норманни, та варяги в боротьбі з франками й германцями спиралися на слов'янські держави¹, розташовані в Прибалтиці. У союзі зі слов'янами² вікінги були могутньою військовою та політичною силою в Європі. Ми втратили можливість розвитку цілого пласта культури (літератури, мистецтва), відхрещуючись від своєї спорідненості зі скандинавами. В ідеологічному відношенні ми втратили одну з яскравих сторінок історії людства, котра має до нашого минулого безпосередній стосунок.

Ще декілька аргументів на підтвердження цих висловів: варяг-вікінг Рюрик став родоначальником династії Рюриковичів у Київській Русі, варяги-вікінги були основою княжої дружини в Києві, а згодом — імператорської гвардії в Константинополі; скандинавські купці були послами від руських князів до візантійських імператорів; у Скандинавії виховувався князь Володимир I Великий, знайшовши там захист від свавілля брата; на норманських найманців спирався Ярослав I Мудрий у боротьбі за великокняжий стіл; за скандинавського ж найманця Харальда, який пізніше став норвезьким королем, він видав свою дочку Єлизавету заміж. Поставимо три крапки, адже все це — неспростовні факти, які так складно замовчувати.

¹ Одне з слов'янських міст Волін стало основною фортецею в ряді військових укріплень вікінгів.

² Слов'яни, ободрити, лужицькі слов'яни, полабські слов'яни займали землі північної частини Германії й були в подальшому асимільовані німцями.

Рис. 5. Воїн-вікінг XII століття з різьблення, що прикрашає церкву Хілістад, Норвегія. Сцена з легенди про Сигурда, переможця Дракона. Відзначало, що до цього часу мигдалеподібний щит уже замінив традиційний круглий. Шолом має пластину для захисту носа та шиї.

Рис. 6. Морська битва (худ. А. Макбрайд)

Суворі умови життя виробили серед скандинавських племен суворі звичаї. Оскільки господарство після смерті батька успадковував тільки старший син (майорат), молодші діти виявлялися без даху й повинні були власними силами здобувати собі прожиток. Поступово в довгих скелястих фіордах збиралося безліч

вигнанців, які об'єднувалися в гурти. У непогоду, коли всі мирні моряки прагнули сховатися в захищених бухтах, норманни піднімали вітрила на своїх судах. «Буря, — співали вони, — допомагає рукам наших веслярів, нам служить ураган і несе нас куди хочемо...». Репутація вікінгів як лютих бійців наводила жах. Навіть маючи справу з чисельно більшим супротивником, вони перемагали завдяки своїй відвазі й швидкості. Про бойове мистецтво найманців - вікінгів (наймані солдати) склалися легенди, а багато правителів були готові платити за їх послуги й вірність чималі гроші.

Місцеві вожді збирали невеликі загони воїнів, що служили їм охоронцями. Норманнів з дитинства навчали мистецтву володіння зброєю. До військових походів нерідко приєднувалися безземельні люди, якими управляло бажання наживи та пригод.

Рис. 7. Вікінги

Воїни вікінги славилися своїм військовим мистецтвом по всій Європі. Зброя вікінгів на ті часи була найдосконаліша.

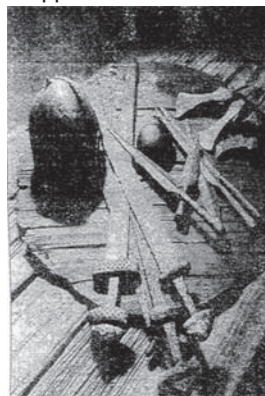

Рис. 8. Норвезька зброя IX—X ст. (Університет Олд-саксамлінг, Осло)

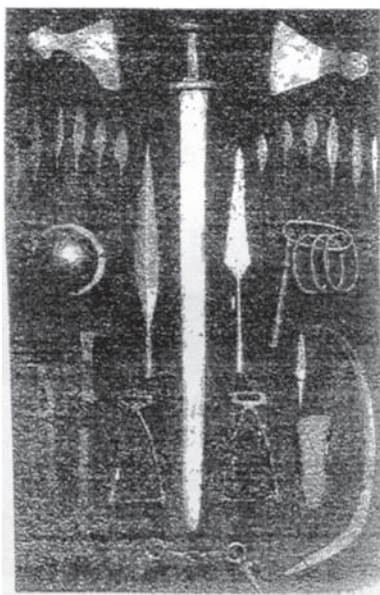

Рис. 9. Колекція норвезької зброї та інструментів IX-X ст.: наконечники стріл, списів, сокири, умбон від щита, стремена, вудила. У лівому верхньому кутку — «боро-дата сокира»; праворуч від центру — металева деталь батога з прикріпленим кільцем для управління возом, рештки кілець, очевидно, використовувалася як брязкальце для відлякування злих духів, котрі можуть іти слідом. Університет Олдсаксамлінг, Осло)

Чи не найдавнішою зброєю був спис та лук. Деякі воїни користувалися дерев'яними луками і стрілами з металевими наконечниками.

Скандинави здавна користувалися списом. Про це свідчать численні знахідки, що датуються початком нашої ери й раніше.

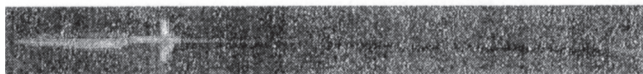

Рис. 10. Спис

В епоху вікінгів найпоширенішим видом зброї був важкий спис, що відрізнявся від своїх побратимів з інших країн. Північний спис мав довге ратище з довгим широким наконечником листоподібної форми. Таким списом можна було і колоти, і рубати (що вікінги з успіхом і робили). Зрозуміло, важив такий спис чимало, а тому метнути його було непросто, хоча траплялося й таке (якщо звернутися до міфів, Один боровся списом Гунгнір, що завжди повертався до хазяїна після кидка). Можна собі уявити силу людини, здатної

метнути такий спис. Утім, існували спеціальні металеві списи, аналогічні до європейських дротиків. Такі списи були коротшими, з більш вузьким наконечником.

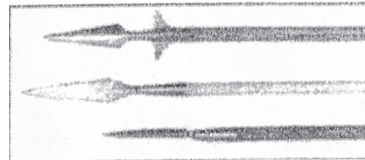

Рис. 11. Списи вікінгів

Форма наконечника могла змінюватися залежно від призначення. Наприклад, трапляються описи списів, що нагадують європейську алебарду.

На ясеневому держаку (spjot), який можна було використовувати в ближньому бою або на відстані. У нього було вузьке листообразне лезо і тонкий держак, пізніше широкі лезо і товстий держак. Обидва леза були рифлені, з подовжніми жолобами і короткими бічними виступами, розпрямленими як крила.

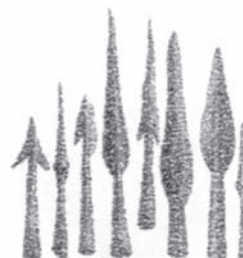

Рис. 12. Наконечники копій

Мистецтво метання списа було у великій шані. Так, Олав Трігвасон славився своєю здатністю метати спис обома руками одночасно.

Рис. 13. Прикрашені втулки норвезьких копій. (Університет Олдсаксамлінг, Осло)

Рис. 14. Наконечник списа

Рис. 15. Наконечник списа

Рис. 16. Скандинавські мечі (XI ст.)

Найпоширенішою зброєю епохи вікінгів у Європі був меч. Перші північні мечі швидше були схожі на довгі ножі, ніж короткі мечі. Незабаром вони помітно збільшились, а згодом перетворилися на ту зброю, що відома зараз як «меч вікінгів».

Рис. 17. Мечі вікінгів

Скандинавський меч періоду IX—XII ст. уявляв собою довгий, важкий двогострий клинок. Техніка бою скандинавів на мечах не сильно відрізнялася від техніки бою інших народів Європи того часу. Варто пам'ятати, що в раннє середньовіччя, а особливо в епоху вікінгів окремого мистецтва фехтування не існувало. Широкий замах, удар у який вкладався вся

сила воїна — це і вся техніка. Колючих ударів у вікінгів не було, і це, відповідно, наклало свій відбиток на зброю. Конкретно це виразилося в закругленні, яким нерідко закінчувався скандинавський меч.

Рис. 18. Меч

Мечі вікінгів були двосічними, що робило їх досконалою рубальною зброєю. Клинки задовжки близько одного метра виготовлялися з декількох залізних лозин, переплетених одна з одною, а потім сплюснутих в одне ціле. Така конструкція робила клинок гнучким і міцним. Археологи знайшли багато унікальних мечів, похованих разом з їх власниками. Мечі дуже цінувалися й дорого коштували, тому вікінги їх берегли.

Рис. 19. Скандинавські мечі (XI в.)

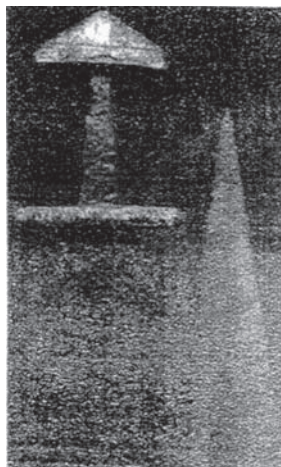

Рис. 20. Мечі вікінгів

Скандинави наділяли мечі особистістю, а тому цілком логічно намагатися виділити його з іншої зброї. Нерідко мечу, що віддано служив хазяїнові, давалося ім'я, відоме людям не менше, ніж ім'я його власника. От і виникали звучні імена: «той, що випробовує», «полум'я битви»...

Рис. 21. Рукоятка меча вікінгів (Експонат британського музею)

Рис. 22. Рукоятка меча вікінгів

Рис. 23. Рукоятка меча вікінгів

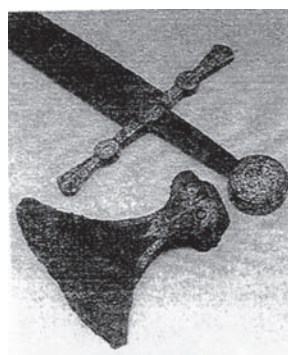

Рис. 24. Меч і сокира

Мечі наділяли також магічними властивостями і вони передавалися з покоління до покоління. Зазвичай мечам привласнювалися звучні імена: Б'ярні Кусачий (Brynjubitr), Довгий і Гострий (Langhvass), Золота Рукоять (Gullinhjalti), що «Рве кольчуги», «Рубаючий ноги» або «Здобувач».

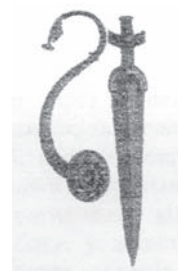

Рис. 25. Сигнальна труба і меч

Рис. 26. Варязький меч

Рис. 27. Меч IX ст. з різьбленою рукояткою типово англійського стилю, який у X ст. перейняли вікінги. Знайдено в Ебінгдоні в 1890 р. (музей в Оксфордї).

Рис. 28. Рукоятка одного з 40 норвезьких і франкських мечів IX ст., знайдених на кладовищі вікінгів у середині XIX ст. у Кілмейн-хемі, Айландбріджі, в околицях Дубліна. Перехрестя і яблуко покриті сріблом. Також були знайдені списи та ум-бони. (Національний музей Дубліна)

Рис. 29. Мечі

Найкращі мечі доставлялися з французьких королівств, а ремісники вікінгів оснащували їх вишуканими рукоятками з металу, кістки, рогу й моржевого бивня. Вони часто прикрашалися золотом, сріблом або міддю. Найпростіша рукоятка могла бути з гладкого дерева, покритого шкірою. Леза, зазвичай інкрустовані, були двосічні або односторонні з жолобком для зменшення ваги посередині. Односторонній меч (sax) використовувався переважно на початку епохи вікінгів у Норвегії.

Рис. 30. Головка меча

Піхви та рукоятки мечів також прикрашалися золотом і сріблом, леза покривали руками. Один із найкращих способів прикраси мечів був таким: при виготовленні клинка в рукоятку вковувалися по черзі мідний і срібний дріт, у результаті меч виходив "смуғастим".

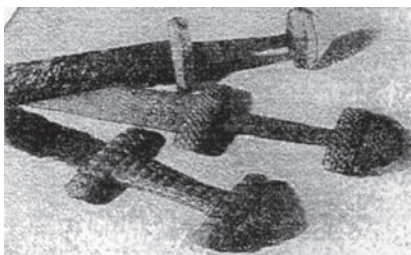

Рис. 31. Мечі вікінгів

Вікінги берегли свої мечі в чохлах-піхвах з дерева або шкіри. Основа піхов була дерев'яною, покрита обробленою шкірою, з внутрішнього боку піхви були оброблені спеціально змазаною шкірою, вощеною тканиною або овчею шкурою з шерстю, щоб перешкоджати утворенню іржі. Вони підвішувалися до пояса за допомогою пряжки у бронзовій або срібній оправі.

Рис. 32. Рукоятка меча

Рис. 33. Піхви ножа (різьблення по іклу моржа)

Чи не найулюбленішою зброєю вікінгів була сокира. Можливо, через те, що другого удару сокирою зазвичай не було потрібно, вона мала ще й великий моральний вплив на супротивника вікінга. З іншого боку, у захисті сокира мала багато мінусів. Навіть копійщик здатен роззброїти воїна з сокирою, піймавши її в місці з'єднання леза та рукоятки й висмикнувши з рук власника. Сокири вікінгів були величезними. До початку епохи вікінгів сокира в європейському військовому мистецтві була майже забута. Але в IX-XI ст. вікінги знов ввели його у вживання, особливо в Англії і Ірландії. Було три типи сокир: «бородата» сокира (skeggox) (в ходу до VIII в.), сокира з короткою рукояттю і вузьким лезом і сокира з широким лезом на довгій рукояті (breidox). Останній тип відрізнявся серповидним лезом, що вперше з'явилося в кінці X ст. і було найпопулярнішим у англо датських хускарлів в битві при Гастінґсе в 1066 р. Згідно «Сазі об Лексдейле» лезо такої сокири, зроблене з високоміцного мета-

лу, мало ширину в 12 дюймів, а довжину (по периметру заломленого краю) 18 дюймів.

Рис. 34. Бойові сокири

Сокирам давали жіночі імена, пов'язані з богами або силами природи (наприклад, їх називали іменами тролів), а король Олав назвав свою сокиру Хель, на честь богині смерті. З топором завдовжки близько метра і закруглюючим лезом.

Рис. 35. Дві сокири з семи знайдених у Теймсі, поблизу північної частини Старого Лондонського мосту, XI ст. Датуються часом атаки Олафа Харальдсона на мост, захоплений датчанами

Рис. 36. Ритуальна сокира, прикрашена узором з срібного дроту. З норманського поховання X століття

Рис. 37. Бойова сокира вікінга. Довжина 17 см. Середина IX століття. Національний музей, Копенгаген, Данія

Рис. 38. Невеличка сокира з Маммену, Ютланд; прикрашена срібною інкрустацією в стилі „Маммен», ця знахідка дала назву стилю, який характеризується зооморфними мотивами (Національний музей, Копенгаген)

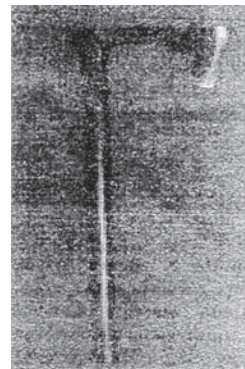

Рис. 39. Бойова сокира

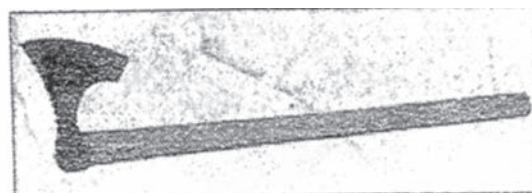

Рис. 40. Бойова сокира

Сокири прикрашалися золотими та срібними візерунками.

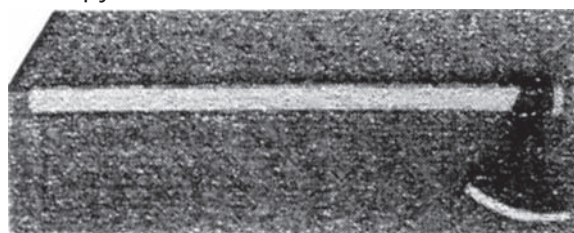

Рис. 41. Бойова сокира вікінга

Вважається, що одним із чинників перемоги нормандців при Гастінгсі була більш прогресивна зброя. Армія Вільгельма була озброєна залізними сокирами, у той час як англосакси вийшли на поле бою з кам'яними сокирами. Але варто підкреслити, що кам'яні сокири цінували й вікінги. Причиною був вік зброї, що давав підстави вважати її наділеною магичними властивостями. Така зброя, дбайливо

зберігаючись, передавалася з покоління в покоління.

Вікінги користувалися також луком і стрілами, б'ючись на морі й на суші. «Знаменитими стрілками» називали норвежців. Слово «лук» іноді позначало у Швеції самого воїна. Навіть королі стріляли з лука й дуже пишалися своєю влучністю. До 40 стріл вікінги носили на талії в циліндровому сагайдаку. Наконечники стріл могли бути грановані та з жолобками.

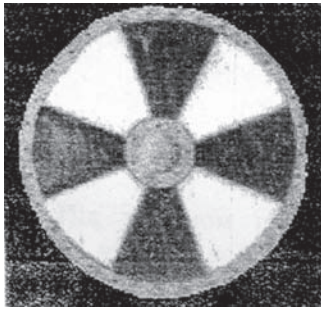

Рис. 42. Щит вікінгів

Щит також виступав обов'язковим атрибутом воїна за всіх часів. Від століття до століття, від народу до народу, щити змінювали форму, будову, зовнішній вигляд, але призначення їх лишалося одне — надати воїнові зручний та надійний засіб особистого захисту. Природно, що скандинави, у житті яких війна посідала далеко не останнє місце, не залишили щити без уваги.

Рис. 43. Зображення щита X ст. Передбачалося, що ці три залізні пластини лежали впоперек щита, утворюючи рукоять. Ця конструкція зібраної видна на манускрипті IX століття, як показано на малюнку А. Деталь В знайдена археологами на місці поселення франків. Так само таку конструкцію щита можна побачити на готландському рунічному камінні.

Для захисту вікінги мали великі щити діаметром близько 1 м. Щити були круглі, з де-

рева, покритого шкірою, оброблені по краях також шкірою або металом. У Бирці (Швеція) був знайдений щит, оброблений маленькими бронзовими пластинками. У центрі щита розташовувалася напівсферична або конічна залізна деталь (ум-бон), під якою знаходилася рукоять для руки. Сам по собі щит був зроблений із липи. Щити могли бути й меншого розміру.

Рис. 44. Вигляд спереду і з задку одного з 64 знайдених в Гокстаді щитів, 900-й рік. Він має близько метра в діаметрі. Металеві обручі й три дерев'яні щаблини археологи зробили для відновлення форми щита. Гокстадські щити були пофарбовані в жовтий або чорний колір та обтягнуті по краях шкірою (Університет Олдсаксамлінг, Осло)

Найпопулярнішими були червоні щити (у русів - червлени), але могли бути й жовті, чорні, білі, рідше зелені або сині. 64 щити, знайдені на Гокстадському кораблі, були розфарбовані в жовтий і чорний кольори. Круг міг бути розділений на дві або чотири частини, пофарбовані в контрастні кольори. Є дані про щити, що зображують міфологічні сцени, драконів та інших істот. У битві при Несьярї в 1015 році воїни Святого Олава носили позолочені, червоні або сині смуги на щитах.

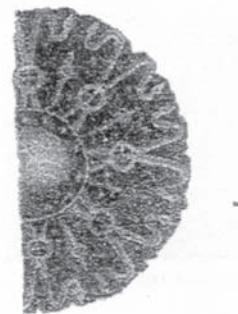

Рис. 45. Частина щита

Розфарбовувалися щити по-різному, залежно від смаку власника. Щит міг бути пофарбований повністю одним кольором, або сегментами. Поширеними малюнками минулого були хрест і колесо — символ сонцестояння. Крім того умбон і посилювальні смуги нерідко прикрашалися сріблом і золотом. Інколи воїни малювали на своїх щитах яскраві картини або візерунки.

Рис. 46. Щит

З I по X століття у Скандинавії міцно утвердилися круглі щити. Існували два різновиди таких щитів — плоскі та опуклі. Для посилення такий набір міг бути двошаровим, причому шари накладалися поперек, що знову ж таки надавало міцності. У центрі щита обов'язково був наявним умбон — металева півкуля, призначена для захисту від прямих ударів: зброя супротивника зісковзувала по ньому. До того ж, умбон захищав руку, оскільки найпоширенішим кріпленням щита на руці у скандинавів було кулачне кріплення.

Рис. 47. Опуклості в центрі щитів

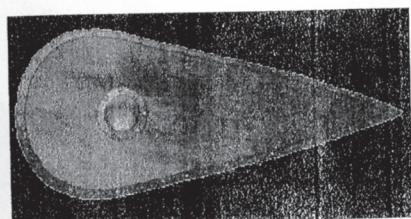

Рис. 48. Щит

Під умбоном проходила рукоять, за яку воїн і тримав щит. Таке кріплення зручне тим, що щит можна легко скинути. З іншого боку, необхідно мати добре натреновану руку, щоб успішно захищатися. Утім, існували щити з «традиційним» кріпленням на руці. Нерідко по краю щит оббивався смугою товстої сирицевої шкіри, а іноді міг навіть бути обтягнутим шкірою з лицьової сторони. Хоч подібні щити й не були жодного разу знайдені, згадки про щити, обтягнуті шкірою, дуже часто трапляються в літературних джерелах того періоду. Що стосується всіх знайдених щитів, то фарбу на них було нанесено безпосередньо на дерев'яну поверхню.

Рис. 49. Щит

Традиційно щити виготовлялися з липового дерева, хоча могла використовуватись також інша деревина (наприклад, вільха або тополя). Ці сорти деревини були обрані завдяки своїй легкості та невеликій щільності. Крім того, ця деревина не лущиться так легко, як, скажімо, дуб. За розміром круглі щити варіювалися від 45 до 120 сантиметрів у діаметрі, але найпоширенішими були щити діаметром 75–90 сантиметрів.

На початку XI ст. нижній край щита почав витягатися вниз для захисту ніг. Така зміна дала початок розвитку краплевидного щита. Як і їх попередники, круглі щити, краплевидні існували як плоскі, так і опуклі, причому відчутно переважали. Дотепер ведуться суперечки про кріплення такого щита: він кріпився на руці, на кулаці чи його не було взагалі. Річ в тім, коли щит тримається під умбоном, то нижня, витягнута, частина щита діє як маятник, усилиючи

роботу з щитом. Розміром ці щити були близько 1–1,5 метра.

І круглі щити, і краплевидні могли носитися в похідному варіанті, за спиною. Для цього існував спеціальний ремінь або просто широка смуга шкіри. Навіть пішому воїнові нести щит у такий спосіб було набагато зручніше, тим більше вершникові.

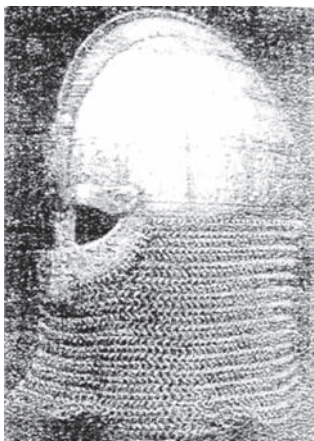

Рис. 50. Шолом вікінга

Захисні обладунки вікінгів, окрім щита, склалися головним чином із шолома та кольчуги.

Рис. 51. Шолом вікінга. VII ст. (Державний історичний музей, Стокгольм, Швеція)

Більшість воїнів носила шкіряні або металеві шоломи. Окремі шоломи мали закруглену верхівку й щитки для захисту очей та носа. В інших верхівка була конічної (злегка загостреної) форми з прямою планкою для захисту носа.

У минулому багато художників зображали вікінгів у шоломах з крилами або рогами. Насправді вікінги таких шоломів не носили.

Рис. 52. Шолом вікінга

Рис. 53. Шолом шведського воїна

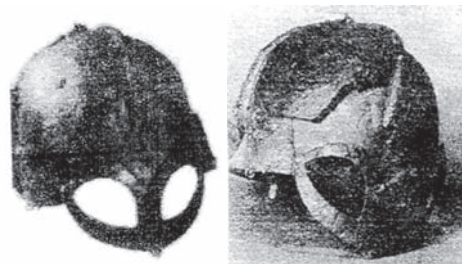

Рис. 54. Це відновлений шолом вікінга X ст., зібраний із фрагментів, знайдених у могилі поблизу Гермунд-бю, Рінгеріке (Норвегія). Він має захисну напівмаску й ребра жорсткості, оперізувальні його зведення. (Університет Олдсаксамлінг, Осло)

Рис. 55. Шолом, забезпечений пластиною для захисту носа, XI-XII ст., типовий для Скандинавії й Західної Європи упродовж двохсот років. Деякі шоломи вікінгів X-XI ст. мали мідні й срібні прикраси надбрівних граней та носової захисної пластини. Один із шоломів такого типу знайдений у Готланді.

Рис. 56. Шолом вікінга. VII ст. Державний історичний музей, Стокгольм, (Швеція)

Рис. 57. Шолом вікінга

Зброя вікінгів була істино спартанською за своєю простотою.

Рис. 58. Нашлемна прикраса, що зображає вікінга-вершника

Рис. 59. Кольчуга

Рис. 60. Кольчуги з Вердалена, Північний Тронделаг. Свідчення саг і археологічних досліджень говорять про те, що такі кольчуги були поширені у VIII - XI ст. (Університет Олдсамлінг, Осло)

Зброя передавалася від одного покоління до іншого. Вважалося почесним володіння давньою зброєю, а вміння користуватись мечем і сокирою вважалося необхідним для скандинава будь-якого прошарку. Кожен чоловік — чи то дворянин, чи селянин або рибалка — був воїном. Військові експедиції вікінгів вражають своїми масштабами. У середньовічній Європі не було такої держави, в історії якої не залишили свого сліду звитяжні скандинавські воїни. ■

ЛИТЕРАТУРА:

1. Гвин Д. Викинги. Потомки Одина и Тора. — М.: ЗАО Центр полиграф, 2003. — 445 с.
2. Гвин Д. Норманны. Покорители Северной Атлантики. М.: ЗАО Центр полиграф, 2003. — 301 с. 3. Гуревич А.Я. Походы викингов. М.: Наука, 1966.- 177 с.
4. Сахаров А. Н. Дипломатия Древней Руси. — М., 1969.
5. Толочко П.П. Древняя Русь. — К., 1987.

